

استناد به این مقاله: باب الحوائجی، فهیمه، مطلبی، داریوش، حریری، نجلا، و مومنی، فرشاد (۱۳۹۰). تحلیل آماری سیر تحول و زمینه های نشر کتاب ایران میان سال های ۱۳۵۸-۱۳۸۷. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی، (۱)، ۲۴۱-۲۶۴.

تحلیل آماری سیر تحول و زمینه های نشر کتاب ایران میان سال های ۱۳۵۸-

۱۳۸۷

دکتر فهیمه باب الحوائجی^۱، داریوش مطلبی^۲، دکتر نجلا حریری^۳، دکتر فرشاد مومنی^۴

دریافت: ۱۳۹۰/۳/۳۱، پذیرش: ۱۳۹۰/۴/۱۴

چکیده

هدف بنیادی از انجام این پژوهش، بررسی تحلیلی وضعیت نشر کتاب در ایران میان سال های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۷ و میزان مشارکت ناشران ایرانی در انتشار کتاب می باشد. در این پژوهش برای بررسی وضعیت نشر از روش اسنادی و کتابسنجی استفاده شده است. جامعه پژوهش شامل اطلاعات آماری تمامی کتاب های منتشر شده میان سال های ۱۳۵۸-۱۳۸۷ است؛ برای گردآوری اطلاعات از سياهه واری و برای تحلیل های آماری از روش های آماری توصیفی شامل درصد، میانگین، انحراف معیار و نمودارها برای توصیف مشخه های کتاب ها و ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون فرضیه ها استفاده شد. در جمع تعداد ۵۶۰۳۳۹ عنوان کتاب در طول دوره مورد بررسی عرضه شده است که از ۱۸۶۳ عنوان در سال ۱۳۵۸ به ۵۶۸۹۳ عنوان در سال ۱۳۸۷ رسیده است. به طور میانگین ۲۳٪ از جمع کتاب های منتشر شده را کتاب های ترجمه، ۷۷٪ تالیف، ۵۱٪ چاپ نخست و ۴۹٪ چاپ مجدد تشکیل دادند. همچنین، ۷۷٪ کتاب ها در تهران و تنها ۲۳٪ در دیگر شهرستان ها منتشر شده است. تعداد ناشران فعال رشد تقریبی ۱۰ درصدی را در این سال های تجربه کرده اند. قیمت کل کتاب های منتشر شده به طور متوسط از ۸۴٪ رشد برخوردار بوده است. در جمع در تمام شاخص های نشر، جز برخی سال ها، همواره رشد وجود داشته است. کتاب های قلمرو دین بیشترین کلیات کمترین تعداد را به خود اختصاص داده اند. فرضیه نخست، در زمینه وجود رابطه "میان میزان متوسط

^۱ این مقاله برگرفته از پایان نامه دکترای تخصصی با عنوان "اقتصاد نشر کتاب در ایران پس از انقلاب اسلامی و بررسی عوامل تاثیرگذار" می باشد.

^۲ استادیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران،

f.babalhavaeji@gmail.com

^۳ دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران،

dariushmatlabi@yahoo.com

^۴ دانشیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران،

nadjlahariri@hotmail.com

^۵ استادیار گروه کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه علامه طباطبایی، farshad.momeni@gmail.com

قیمت کتاب و میزان عرضه آن (شمارگان کل) " و فرضیه دوم در پیوند با وجود رابطه "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال " با اطمینان ۹۹٪ تایید گردید.

کلیدواژه ها: نشر، نشر کتاب، نشر ایران، تحلیل‌های آماری نشر، نشر محلی، صنعت نشر

مقدمه

نشر نقطه ای است که در آن نیازهای فرهنگی جامعه، ضرورت‌های اقتصادی، امکانات فنی، هدف‌ها و نیازهای گروه‌های گوناگون اجتماعی، فکر، اندیشه، علم، هنر، عاطفه و بسیاری از چیزهای دیگر به هم گره خورده است (آذرننگ، ۱۳۷۸، ص. ۱۸۶). نشر کتاب امروزه یکی از بزرگترین فعالیت‌های فرهنگی و اقتصادی است. چاپ و نشر، هم به دلیل اهمیت جایگاه اطلاع‌رسانی و افزایش سطح فرهنگ عمومی و هم به دلیل نقش اقتصادی آن در اشتغال‌زایی، جذب سرمایه، عرضه و تقاضای بین‌المللی همواره مورد توجه ویژه دولت مردان، برنامه‌ریزان و عامه مردم بوده است.

نشر کتاب، این‌گونه تمام‌نمای رشد مدنیت، فرهنگ و تمدن بشری است و یکی از شاخص‌های اصلی برای سنجش رشد و گسترش جامعه در دنیای امروز به شمار می‌رود. توجه ویژه سیاست‌مداران و برنامه‌ریزان کشورهای گوناگون جهان به عرصه نشر، به‌ویژه نشر کتاب، نشان از اهمیت صنعت نشر در دنیای کنونی دارد. بررسی جنبه‌های گوناگون صنعت نشر، کمک بسیار مهمی برای برنامه‌ریزی‌های کلان فرهنگی است و بدون داشتن اطلاعات درست، برنامه‌ریزی بلندمدت و واقع‌بینانه امکان‌پذیر نخواهد بود. با توجه به اهمیت توجه به کتاب، دولت‌ها توجه ویژه‌ای برای حمایت از تولید و نشر کتاب نشان می‌دهند و با تمهیداتی میزان عرضه این کالا را افزایش دهند.

نشر کتاب در ایران به تعبیری مهم‌ترین و اصلی‌ترین صنعت فرهنگی یا یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین ارکان صنعت فرهنگی است. تامین کتاب‌های مورد نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان و فراهم کردن مواد خواندنی برای جمعیتی که اکنون به بالای هفتاد میلیون نفر رسیده و بیش از ۸۰٪ آن با سواد هستند، به خودی خود و قطع نظر از هر عامل دیگری، می‌تواند به صنعتی مولد، اشتغال‌زا، فعال و تاثیرگذار بر جنبه‌های گوناگون جامعه تبدیل شود. رشد جمعیت کشور، افزایش باسوادی، گسترش بیشتر نظام‌های آموزشی در آینده، نیاز روزافزون به تخصص‌ها و مهارت‌های گوناگون و افزایش نیاز به اطلاعات و مطالعه، از سویی چشم‌اندازی را رسم می‌کند که از نظر فرهنگی، صنعتی-تولیدی، اقتصادی، اجتماعی و

^۱ بر پایه اطلاعات موجود در بخش نشریات سایت مرکز آمار ایران به نشانی <http://www.amar.org.ir>

نیز از نظر سیاست‌گذاری، برنامه ریزی، مدیریت و سازماندهی نشر نیازمند بررسی و مطالعه بیشتر است (آذرنگ، ۱۳۸۰، ص. ۲۰).

تجزیه و تحلیل آماری کتاب‌های منتشر شده می‌تواند در شناخت درست کمبودها و مشکل‌های قلمرو نشر کمک کرده و سود بسیار زیادی برای صنعت نشر کشور داشته باشد. همچنین، نگرش درستی در اختیار دست‌اندرکاران این صنعت اعم از نویسندگان، ناشران، توزیع‌کنندگان، و جز آن قرار دهد. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و اتحادیه ناشران سراسر کشور از جمله نهادهایی هستند که می‌توانند با استفاده از دستاوردهای این پژوهش به سیاست‌گذاری کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت در قلمرو نشر پردازند.

در این پژوهش تلاش شد وضعیت نشر کتاب میان سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۷، از نظر تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد، نشر تهران و شهرستان، قلمروهای موضوعی و همچنین، میزان مشارکت ناشران تهرانی و شهرستانی در انتشار کتاب مورد بررسی قرار گیرد.

پرسش‌های پژوهش

۱. روند انتشار کتاب از نظر کمی در ۳۰ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۸۷) چه وضعیتی داشته است؟
۲. روند انتشار کتاب از نظر تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد، نشر تهران و شهرستان و قلمروهای موضوعی در دوره مورد بررسی چه وضعیتی داشته است؟
۳. وضعیت مشارکت ناشران تهرانی و شهرستانی در انتشار کتاب در سال‌های مورد پژوهش چگونه بوده است؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه وجود دارد.
۲. میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) در هر سال رابطه وجود دارد.

پیشینه پژوهش

جستجو درباره نشر کتاب در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی نشان داد که پژوهش‌هایی در این قلمرو از سال ۱۳۵۰ تا کنون انجام شده است. در مطالعه اولیه تعداد ۲۷ پژوهش از ایران و دیگر کشورها بازمایی شد که در همه آنها نشر کتاب مطالعه شده بود. پژوهش‌های بازمایی شده نشان داد که محدوده این پژوهش‌ها به سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۸ (۳۹ سال) مربوط می‌شد.

بررسی پژوهش‌ها نشان داد که جنبه‌های مختلف قلمرو نشر کتاب در این پژوهش‌ها مورد بررسی قرار گرفته است که آنها را می‌توان به دسته‌های زیر تقسیم کرد:

دسته نخست با پژوهش‌هایی پیوند دارد که وضعیت آماری نشر کتاب در یک دوره زمانی مشخص و در موردهایی مقایسه دو دوره زمانی را با هم از نظر شاخص‌هایی چون نوبت چاپ، تالیف و ترجمه، محل نشر و پراکندگی جغرافیایی نشر کتاب و قلمروهای موضوعی مورد بررسی قرار داده است (مرادی، ۱۳۵۰؛ مومنی مدادی، ۱۳۶۶؛ حاجی‌شیزری، ۱۳۷۲؛ شوشه‌ریز، ۱۳۷۶؛ شکوری، ۱۳۷۸؛ رنجبری، ۱۳۸۰؛ صبحی، ۱۳۸۱؛ مهدیانی و مرتضوی، ۱۳۸۲؛ شمسی، ۱۳۸۸). بر پایه پژوهش رنجبری (۱۳۸۰) و صبحی (۱۳۸۱) کتاب‌های منتشر شده در موضوع دین و سپس ادبیات بیشترین و قلمرو هنر و فلسفه کمترین فراوانی را داشته است.

دسته دوم پژوهش‌هایی است که در آنها افزون بر مطالعه وضعیت آماری نشر کتاب، دیدگاه‌های ناشران، چاپخانه‌ها، کتاب‌فروشی‌ها، مراکزهای توزیع و کارشناسان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند (زندرضوی و اخلاص‌پور، ۱۳۷۵؛ حسنی، ۱۳۷۸؛ نقدی، ۱۳۷۸؛ رضایی، تنکابنی و رشیدی، ۱۳۸۰؛ حاجی‌زاده، ۱۳۸۰؛ علیادونقی، ۱۳۸۰؛ مکی‌زاده و طاهرزاده، ۱۳۸۰؛ عبادالله عموقین و موسوی، ۱۳۸۳؛ علی بابایی درمنی، ۱۳۸۵). تمرکز امکانات نشر در پایتخت و همچنین، اشتغال بیشتر ناشران به مشاغل دیگری به‌عنوان شغل نخست، به‌عنوان یکی از مشکل‌های اصلی نشر در مراکزهای استانی مطرح شده است (زندرضوی و اخلاص‌پور، ۱۳۷۵؛ عبادالله عموقین و موسوی، ۱۳۸۳). در بررسی نشر استانی مشخص شده، هر ساله بر تعداد ناشران افزوده می‌شود ولی از فعالیت آنها کاسته می‌شود (حسنی، ۱۳۷۸ و حاجی‌زاده، ۱۳۸۰). از نظر ملاک‌های پذیرش کتاب برای نشر، جدید بودن موضوع در اولویت نخست بوده است (حاجی‌زاده، ۱۳۸۰). بیشتر ناشران در سال‌های گوناگون از یارانه‌های دولتی برای تولید کتاب استفاده کرده‌اند (مکی‌زاده و طاهرزاده، ۱۳۸۰). رضایی، تنکابنی و رشیدی (۱۳۸۰) بر این باور بودند که رابطه‌های مالی و تجاری میان ناشران، پخش‌کنندگان و کتابفروشی‌ها روشن و شفاف نیست. اطلاع‌رسانی و تبلیغات در قلمرو کتاب مناسب، کارآمد، کافی و هدفمند نیست. همچنین، پشتیبانی‌های مالی از بخش توزیع از سوی نهادهای دولتی صورت نگرفته است.

دسته سوم ضمن بررسی وضعیت نشر و موردهای مطرح شده در دسته نخست و دوم، به مانع‌ها و مشکل‌های نشر کتاب پرداخته‌اند و مشکل‌هایی مانند ممیزی کتاب، عدم توجه دولت به نشر، مانع‌های اقتصادی، ناکارآمدی نظام آموزشی کشور، فرهنگ مطالعه در کشور و مانند آن را مطرح کرده‌اند

(خرم‌شاهی و آذرنگ، ۱۳۵۴؛ کیاسی، ۱۳۸۲؛ اوصیا، ۱۳۸۴؛ تجدد، ۱۳۸۴؛ نظر‌بلند، ۱۳۸۴؛ Chakava, 1996; Ozturk, Sevim & Eroglu, 2006; Taole, 2002).

پژوهش‌های زیادی درباره وضعیت نشر کتاب در داخل و خارج از ایران صورت گرفته است. پژوهش‌هایی که در داخل ایران انجام شده در بیشتر موردها محدود به محدوده جغرافیایی ویژه و یا چند سال بوده است و در هیچ کدام تحلیل نشر کتاب در یک دوره بلند مدت و در گستره ملی مورد توجه نبوده است. پژوهش حاضر با بررسی نشر کتاب در دوره ۳۰ ساله تلاش می‌کند تا تصویری کلان تر و روشن تر از وضعیت نشر کتاب و عامل‌های تاثیرگذار بر آن ارائه دهد که می‌تواند برای نشر ایران و همچنین کشورهایی که در آنها وضعیت نشر شبیه به ایران است مفید باشد.

روش‌شناسی

با توجه به ماهیت موضوع پژوهش برای بررسی وضعیت نشر میان سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۸۷ از روش اسنادی و کتابسنجی، با توجه به استفاده از آمار توصیفی و آزمون فرضیه‌ها، استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی کتاب‌های منتشر شده میان سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۸۷ به تعداد ۵۶۰۳۳۹ عنوان کتاب، بر پایه بانک اطلاعاتی موسسه خانه کتاب است. با توجه به موضوع پژوهش حاضر و ضرورت بررسی تاثیر عامل‌های گوناگون بر میزان عرضه کتاب در سال‌های مورد بررسی، کل کتاب‌های منتشر شده در کشور در ۳۰ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی به صورت آماری مورد مطالعه قرار گرفت.

در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات از سیاهه واری استفاده شد که برگرفته از منابع زیر بود:

- نشریه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی تولید شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، خانه کتاب؛

- نشریه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی تولید شده از سوی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛

- سالنامه آماری یونسکو؛

با بررسی و مطالعه ویژگی‌ها و قابلیت‌های هر یک از منابع بالا و با توجه به نوع طبقه‌بندی، دقت عمل نسبی در ثبت و دامنه پوشش زمانی، بانک‌های اطلاعاتی تولید شده در موسسه خانه کتاب (وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) به عنوان کامل‌ترین و جامع‌ترین پایگاه انتخاب و مورد استفاده قرار گرفت. بر پایه قانون ناشران موظفند به محض انتشار نسخه‌هایی از کتاب‌های تولید شده خود را به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تحویل دهند و دبیرخانه اداره کتاب پس از دریافت کتاب‌ها نسخه‌ای را در اختیار موسسه خانه کتاب قرار می‌دهد تا در بانک اطلاعاتی کتاب موسسه وارد شود. همچنین، با توجه به

اینکه موسسه خانه کتاب نماینده موسسه جهانی شابک^۱ است ناشران در مراجعه های خود برای دریافت شابک جدید، موظفند کسری کتاب های خویش را کامل کنند. بنابراین، می توان ادعا کرد که پوشش این بانک نسبت به دیگر منابع مشابه روزآمدتر، کامل تر و دقیق تر است.

در این پژوهش پس از گردآوری اطلاعات و انتقال آنها به نرم افزار SPSS برای بررسی داده ها از روش های آماری توصیفی شامل درصد، میانگین، انحراف معیار و نمودارها برای توصیف ویژگی های ازمودنی ها و ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون فرضیه ها استفاده شد.

تجزیه و تحلیل یافته ها

بر پایه داده های تهیه شده در باره وضعیت انتشار کتاب میان سال های ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۷، در ادامه انتشار کتاب از نظر کمی، قلمروهای موضوعی، مشارکت ناشران مورد بررسی قرار می گیرد:

- روند انتشار کتاب از نظر کمی در ۳۰ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۸-۱۳۸۷)

بر پایه داده های جدول ۱ در جمع تعداد ۵۶۰۳۳۹ عنوان کتاب منتشر شده است که بیشترین میزان رشد سالانه در سال های ۱۳۶۱، ۱۳۶۸، ۱۳۶۲ و ۱۳۸۰ به ترتیب با ۱۴۲/۷، ۱۱۲/۴، ۴۱/۷ و ۳۰/۳ درصد بوده است و بیشترین میزان رشد منفی در سال های ۱۳۶۵، ۱۳۶۷، ۱۳۶۴ و ۱۳۶۰ به ترتیب با ۲۶/۱-، ۲۱/۱-، ۱۴/۴- و ۱۰/۲- درصد بوده است.

از نظر تعداد عنوانهای منتشر شده، به طور تقریبی جز برخی از سالها (۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۷، ۱۳۶۹، و ۱۳۷۰) در دیگر سالها رشد نسبی را شاهد هستیم. بنابراین منحنی، سیر صعودی را نشان می دهد و همچنین رشد بالای ۱۰۰٪ را در سال های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۸ شاهد هستیم.

در جمع تعداد ۲۵۸۱۸۱۵۳۱۴ نسخه کتاب در دوره مورد بررسی، منتشر شده است. شمارگان کل جز برخی سالها همواره رشد داشته است. بیشترین رشد سالانه شمارگان در سال های ۱۳۶۱ (۸۶۸٪)، ۱۳۶۲ (۴۴۶٪)، ۱۳۶۸ (۱۳۱٪)، و ۱۳۷۲ (۹۰٪) و بیشترین رشد منفی در سال های ۱۳۶۷ (۳۴٪-)، ۱۳۶۵ (۲۸٪-)، ۱۳۷۰ (۲۵/۵٪-)، ۱۳۵۹ (۱۹٪-) و ۱۳۶۹ (۱۸٪-) بوده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی تعداد کل عنوان ها، شمارگان کل و متوسط و قیمت متوسط عنوان ها میان سال های ۱۳۵۸-۱۳۸۷

سال	تعداد عنوان	شمارگان کل	شمارگان متوسط	قیمت متوسط هر عنوان
۱۳۵۸	۱۸۶۳	۷۰۶،۱۰۰	۱۲،۴۱۲	۱۱۶
۱۳۵۹	۱۶۴۲	۵۷۲،۳۰۰	۸،۲۳۶	۱۹۶

^۱ . International ISBN Agency

۲۴۴	۵,۹۸۶	۵۴۵,۱۴۲	۱۴۷۵	۱۳۶۰
۲۹۹	۸,۹۱۷	۵,۲۷۹,۵۹۶	۳۵۸۰	۱۳۶۱
۵۵۳	۷,۳۵۰	۲۸,۸۰۰,۸۸۷	۵۰۷۲	۱۳۶۲
۵۷۶	۷,۱۹۶	۴۲,۱۸۵,۸۰۴	۶۴۷۱	۱۳۶۳
۶۵۸	۶,۶۸۹	۳۵,۲۵۰,۶۲۱	۵۴۷۲	۱۳۶۴
۶۲۳	۷,۰۷۸	۲۵,۵۱۴,۸۹۹	۴۰۴۵	۱۳۶۵
۸۰۳	۷,۲۲۳	۳۱,۱۳۴,۵۹۱	۴۳۸۷	۱۳۶۶
۱,۰۲۹	۵,۹۹۵	۲۰,۵۱۷,۳۵۵	۳۴۶۱	۱۳۶۷
۱,۳۶۴	۶,۶۵۴	۴۷,۴۷۲,۱۴۹	۷۳۵۰	۱۳۶۸
۱,۶۳۳	۵,۵۰۱	۳۸,۹۳۵,۸۲۲	۷۲۱۰	۱۳۶۹
۱,۶۹۰	۵,۹۹۰	۲۹,۰۰۴,۳۵۸	۶۹۸۳	۱۳۷۰
۲,۴۲۱	۵,۷۷۰	۲۷,۴۹۹,۶۹۲	۷۰۰۹	۱۳۷۱
۲,۶۸۰	۶,۴۶۲	۵۲,۳۶۰,۶۶۹	۸۲۳۱	۱۳۷۲
۴,۳۴۹	۵,۳۳۰	۵۴,۷۰۱,۲۱۶	۱۰۳۱۳	۱۳۷۳
۶,۸۸۶	۵,۱۵۷	۶۱,۵۰۲,۲۸۲	۱۲۰۱۱	۱۳۷۴
۸,۳۸۵	۵,۶۳۲	۸۱,۳۲۹,۴۱۸	۱۴۶۶۵	۱۳۷۵
۹,۴۸۰	۵,۴۷۲	۸۳,۸۹۰,۳۹۰	۱۵۵۱۹	۱۳۷۶
۱۱,۵۵۹	۵,۰۷۳	۸۷,۲۹۹,۲۴۳	۱۷۴۷۳	۱۳۷۷
۱۲,۹۶۴	۵,۲۰۸	۱۰۹,۴۰۱,۰۵۸	۲۱۴۵۱	۱۳۷۸
۱۴,۵۵۸	۵,۱۲۵	۱۲۵,۳۱۳,۳۴۹	۲۴۹۳۰	۱۳۷۹
۱۷,۸۲۸	۵,۲۳۵	۱۶۶,۵۷۵,۸۶۹	۳۲۴۸۱	۱۳۸۰
۱۶,۲۴۰	۴,۸۳۷	۱۷۲,۴۹۳,۳۳۰	۳۶۳۰۸	۱۳۸۱
۱۶,۳۷۷	۴,۶۸۷	۱۷۴,۴۶۵,۹۴۷	۳۷۸۸۵	۱۳۸۲
۱۸,۲۷۳	۴,۳۶۴	۱۸۰,۷۷۸,۴۵۵	۴۲۰۹۸	۱۳۸۳
۲۱,۱۰۴	۴,۳۲۱	۲۲۸,۰۴۶,۶۸۷	۵۳۶۰۳	۱۳۸۴
۲۳,۴۷۹	۴,۳۰۴	۲۲۹,۴۴۳,۳۰۳	۵۳۷۲۵	۱۳۸۵
۲۷,۸۵۸	۳,۸۸۸	۲۱۸,۷۰۰,۶۳۰	۵۶۷۳۳	۱۳۸۶
۳۳,۷۱۷	۳,۹۴۳	۲۲۲,۰۹۴,۱۵۲	۵۶۸۹۳	۱۳۸۷
		۲,۵۸۱,۸۱۵,۳۱۴	۵۶۰۳۳۹	جمع

شمارگان متوسط از ۱۲۴۱۲ نسخه در سال ۱۳۵۸ به ۳۹۴۳ نسخه (با رشد منفی ۶۸-) در سال ۱۳۸۷ رسیده است و به تقریب در طول دوره مورد بررسی، در جمع شاهد رشد منفی متوسط ۲/۸- درصدی هستیم. بیشترین رشد منفی در سال‌های ۱۳۵۹ (۳۳/۶-٪)، ۱۳۶۰ (۲۷/۳-٪)، ۱۳۶۲ (۱۷/۶-٪) و ۱۳۷۳ (۱۷/۵-٪) می‌باشد.

قیمت متوسط هر عنوان از ۱۱۶ ریال در سال ۱۳۵۸ به ۳۳۷۱۷ ریال در سال ۱۳۸۷ رسیده است. رشد قیمت متوسط جز سال‌های ۱۳۸۱ (۸/۹-٪) و ۱۳۶۵ (۵/۳-٪) که رشد منفی داشته است به تقریب در تمام سال‌های رشد داشته و این افزایش در ۱۳۶۲، ۱۳۵۹، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴ به ترتیب ۸۹، ۶۹، ۶۲ و ۵۸ درصد بوده است.

- روند انتشار کتاب از نظر و تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد، نشر تهران و شهرستان و قلمروهای موضوعی در سال‌های مورد پژوهش

بر پایه جدول ۲، اختلاف زیادی میان میزان کتاب‌های تالیف و ترجمه وجود داشته است؛ از جمع عنوان‌های منتشر شده، تعداد ۴۳۲۵۶۸ (۷۷٪) عنوان تالیف و ۱۲۷۷۷۲ (۲۳٪) ترجمه بوده است، تعداد کتاب‌های چاپ نخست ۲۸۸۳۲۸ (۵۱٪) و چاپ مجدد ۲۷۲۰۱۳ (۴۹٪) و سهم تهران با ۴۲۸۶۸۰ (۷۷٪) بیشتر از شهرستانها با ۱۳۱۶۶۰ (۲۳٪) عنوان بوده است.

بیشترین درصد رشد سالانه کتاب‌های چاپ نخست در سال‌های ۱۳۶۱ (با ۱۲۳٪) و ۱۳۶۸ (با ۱۱۵٪) و بیشترین رشد منفی در ۱۳۷۰ (۴۸-٪) و سال ۱۳۶۵ (با ۲۸-٪) بوده است. در مورد کتاب‌های چاپ مجدد، بیشترین رشد سالانه در سال‌های ۱۳۶۱ (با ۲۵۸٪) و ۱۳۶۲ (با ۱۴۰٪) و بیشترین رشد منفی در سال ۱۳۶۷ (با ۲۶-٪) و ۱۳۶۵ (با ۲۸-٪) بوده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی کتاب های منتشر شده با تفکیک تالیف و ترجمه، چاپ نخست و مجدد و تهران و شهرستان (۱۳۵۸-)

(۱۳۸۷)

ردیف	مطالوعین منتشره		تالیف		ترجمه		چاپ اول		نوبتیه چاپ		تهران		شهرستان		
	تعداد	فراوانی	تعداد	فراوانی	تعداد	فراوانی	تعداد	فراوانی	تعداد	فراوانی	تعداد	فراوانی	تعداد	فراوانی	
۱۳۵۸	۱۸۳۳	۰.۰	۱۶۳۲	۰.۰	۲۲۱	۰.۰	۱۸۱۵	۰.۰	۲۱۸	۰.۰	۱۶۱۶	۰.۰	۳۱۶	۰.۰	
۱۳۵۹	۱۶۶۱	-۱.۱	۱۶۷۸	-۱.۱	۲۶۲	-۱.۳	۱۴۴۱	-۱.۳	۲۰۰	-۱.۱	۱۶۳۵	-۱.۱	۴۱۷	-۲.۶	
۱۳۶۰	۱۶۷۵	-۱.۰	۱۶۶۸	-۱.۰	۲۲۷	-۱.۰	۱۴۴۱	-۱.۰	۲۱۶	-۱.۰	۱۶۲۲	-۱.۰	۴۲۳	-۲.۷	
۱۳۶۱	۷۵۵۰	۱۳۱.۴	۶۵۹۷	۱۲۸.۳	۹۵۱	۱۸.۳	۶۸۴۶	۱۲۸.۳	۶۶۰	۱۲.۶	۷۵۰۶	۱۳۱.۴	۶۰۰	۱۱.۰	
۱۳۶۲	۵۰۷۷	۹۱.۴	۶۵۹۰	۱۲۱.۴	۱۶۸۱	۳۱.۸	۴۹۰۹	۹۱.۴	۱۵۰	۲.۸	۶۶۶۰	۱۲۱.۴	۱۱۷	۲.۱	
۱۳۶۳	۴۶۷۱	۸۴.۶	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۲۸۱	۵.۳	۴۳۸۴	۸۴.۶	۱۰۰	۱.۹	۴۶۶۴	۸۴.۶	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۶۴	۵۲۷۷	۹۵.۳	۶۸۷۷	۱۲۸.۷	۱۵۶	۳.۰	۴۷۲۱	۹۵.۳	۱۰۰	۱.۹	۴۶۶۱	۹۵.۳	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۶۵	۳۰۳۵	۵۵.۳	۶۸۵۱	۱۲۶.۵	۱۱۹۶	۲۲.۲	۳۶۵۵	۵۵.۳	۱۰۰	۱.۹	۳۶۵۱	۵۵.۳	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۶۶	۴۶۸۷	۸۵.۵	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۳۰	۲.۴	۴۵۵۷	۸۵.۵	۱۰۰	۱.۹	۴۶۶۵	۸۵.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۶۷	۳۶۶۱	۶۶.۶	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۲۲۰	۴.۱	۳۴۴۱	۶۶.۶	۱۰۰	۱.۹	۳۶۶۱	۶۶.۶	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۶۸	۳۶۵۰	۶۶.۳	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۳۸.۷	۷.۲	۳۲۶۳	۶۶.۳	۱۰۰	۱.۹	۳۶۶۵	۶۶.۳	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۶۹	۶۵۸۳	۱۲۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	-۱.۲	-۰.۲	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۰.۰	۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۰.۰	۰.۰	
۱۳۷۰	۶۰۰۰	۱۱۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	-۱.۲	-۰.۲	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۰.۰	۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۰.۰	۰.۰	
۱۳۷۱	۶۰۰۰	۱۱۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	-۱.۲	-۰.۲	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۰.۰	۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۰.۰	۰.۰	
۱۳۷۲	۸۳۳۱	۱۵۳.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۶۳	۳.۰	۷۶۶۸	۱۵۳.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۳	۱۰۰۰۰	۱۸۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۳۳۱	۶.۱	۹۳۳۶	۱۸۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۴	۱۳۶۵۰	۲۴۸.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۶۹۰	۱۲.۶	۱۲۶۶۰	۲۴۸.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۵	۱۳۶۵۰	۲۴۸.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۶۹۰	۱۲.۶	۱۲۶۶۰	۲۴۸.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۶	۱۵۵۱۵	۲۸۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۲۸۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۷	۱۶۲۷۳	۲۹۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۲۹۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۸	۲۱۳۵۱	۳۹۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۳۹۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۷۹	۲۶۹۰۰	۴۹۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۴۹۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۸۰	۳۳۶۵۱	۶۰۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۶۰۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۸۱	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۸۲	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹	
۱۳۸۳	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹
۱۳۸۴	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹
۱۳۸۵	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹
۱۳۸۶	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹
۱۳۸۷	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۱۰۰	۲۰.۰	۱۴۴۱۵	۳۶۶۰۰	۶۶۰.۰	۱۰۰	۱.۹	۶۶۶۵	۱۲۶.۵	۱۰۰	۱.۹
جمع کل	۳۶۰۰۰۰	۶۶۰۰.۰	۳۶۶۵۰۰	۶۶۰۰.۰	۳۶۶۵۰۰	۶۶۰۰.۰	۳۶۶۵۰۰	۳۶۰۰۰۰	۶۶۰۰.۰	۳۶۶۵۰۰	۶۶۰۰.۰	۳۶۶۵۰۰	۶۶۰۰.۰	۳۶۰۰۰۰	
درصد کل	۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		۱۰۰		

درصد کمی از کتاب در شهرستان های کشور منتشر شده است و به تقریب ۷۷٪ کتاب های منتشر شده در تهران منتشر می شود. بیشترین درصد رشد نشر کتاب در سال های ۱۳۶۸ با ۱۹۹٪ و ۱۳۶۱ با ۱۴۱٪ و بیشترین رشد کتاب در شهرستان ها در سال های ۱۳۶۱ با ۱۴۷٪ و ۱۳۶۲ با ۹۸٪ بوده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی کتاب های منتشر شده به تفکیک موضوع، نوع اثر، نوبت چاپ، محل نشر (۱۳۵۸-۱۳۸۷)

سال	تالیف		ترجمه		چاپ اول		چاپ مجدد		تهران		شهرستان		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کلیات	۱۰۳۳۲	۷۴	۲۳۶۸	۲۶	۸۹۹۲	۵۳	۸۱۰۸	۲۷	۱۶۳۵۶	۸۶	۳۷۴۶	۱۶	۱۷۱۰۲
فلسفه و روانشناسی	۱۰۳۹۰	۵۰	۱۰۳۸۸	۵۰	۹۵۶۹	۴۶	۱۱۲۰۹	۵۴	۱۷۲۷۹	۸۶	۳۴۹۹	۱۶	۲۰۷۷۸
دین	۶۴۱۶۶	۸۱	۶۱۰۱۹	۱۹	۵۶۱۲۳	۱۹	۵۷۰۸۲	۵۰	۵۳۷۷۰	۶۸	۵۴۲۷۵	۵۴	۱۱۴۱۰۵
علوم اجتماعی	۲۴۴۹۲	۸۳	۸۹۴۳	۱۷	۲۹۰۹۹	۵۵	۲۴۴۳۸	۲۵	۴۶۵۲۱	۸۷	۶۸۰۰۶	۱۷	۵۳۳۲۷
زبان	۲۵۲۷۵	۹۴	۲۴۶۷	۶	۱۶۰۳۹	۲۲	۲۱۵۰۳	۵۷	۳۱۰۵۷	۸۳	۶۴۴۵	۱۶	۳۷۵۴۱
علوم طبیعی و ریاضیات	۳۶۲۶۹	۸۴	۷۰۳۵	۱۶	۱۸۱۹۰	۲۴	۲۵۰۹۴	۵۸	۳۸۲۷۱	۸۹	۶۸۱۲	۱۱	۶۴۴۸۶
علوم کاربردی	۲۸۱۳۱	۶۷	۲۴۹۸۶	۲۳	۲۴۹۸۸	۶۰	۲۶۱۲۹	۶۰	۵۴۲۶۷	۸۱	۱۳۸۷۰	۱۹	۷۴۱۱۷
هنر	۱۴۴۱۴	۶۶	۶۴۴۸	۳۳	۱۱۱۰۰	۵۹	۷۷۵۲	۴۱	۱۶۵۴۱	۸۸	۲۴۸۰	۱۴	۱۸۸۵۱
ادبیات	۶۰۵۷۴	۸۰	۱۵۰۹۳	۲۰	۶۵۲۷۸	۶۰	۳۰۳۸۷	۴۰	۶۰۹۰۸	۸۰	۱۶۷۵۷	۲۰	۷۵۶۶۵
تاریخ و جغرافیا	۴۴۹۵۲	۸۲	۵۰۱۰	۱۸	۱۷۳۶۱	۶۲	۱۰۶۲۰	۲۸	۲۲۲۴۸	۸۰	۵۷۱۶	۲۰	۲۷۶۶۴
کودکان و نوجوانان	۵۷۲۷۰	۷۱	۲۴۴۴۳	۲۹	۴۳۶۰۶	۲۴	۶۶۸۸۹	۵۸	۶۸۰۵۱	۸۵	۱۳۴۴۱	۱۵	۸۰۴۴۳
صنع و معاد و میثاق در صد	۶۴۲۵۶۸	۷۶	۱۳۷۷۷۱	۲۶	۳۸۸۳۶۸	۵۴	۴۷۱۰۱۱	۲۸	۶۴۸۶۸۱	۸۱	۱۳۱۶۵۱	۱۹	۵۴۰۴۳۹

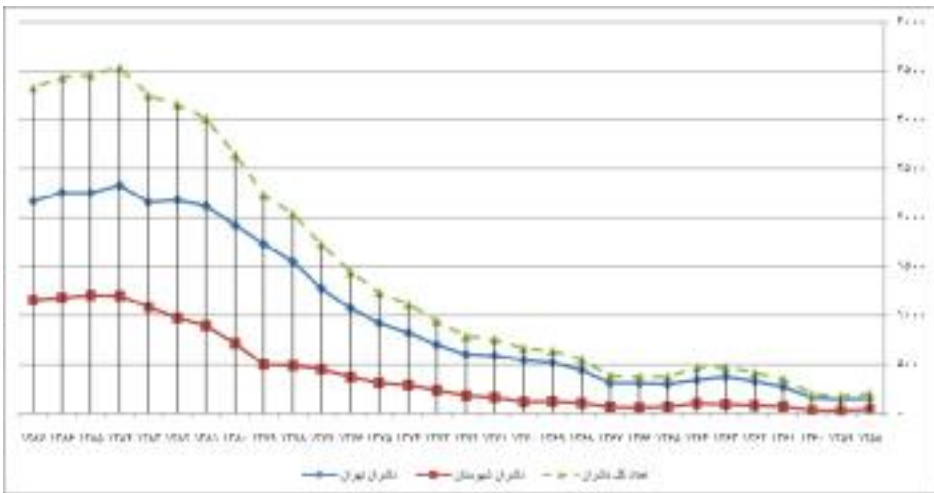
بر پایه جدول ۳، در میان موضوع های گوناگون، قلمرو دین با ۲۰/۲٪ در رده نخست قرار دارد و پس از آن کودک و نوجوان و ادبیات به ترتیب با ۱۴/۴ و ۱۳/۵٪ قرار دارند و کمترین سهم کتاب های منتشر شده در موضوع های کلیات و هنر به ترتیب با ۳/۱ و ۳/۴٪ بوده است. از این میان ۷۶٪ کتاب های منتشر شده تالیف و ۲۴٪ ترجمه هستند، سهم کتاب های چاپ نخست ۵۲٪ و سهم عنوان های منتشر شده در تهران ۸۱٪ می باشد.

از نظر نوع اثر (تالیف یا ترجمه) بیشترین تعداد عنوان های تالیفی در موضوع های زبان (۹۴٪) و سپس علوم طبیعی و ریاضی (۸۴٪) و کمترین در زمینه فلسفه و روانشناسی (۵۰٪) است. کمترین سهم کتاب های ترجمه در موضوع زبان (۶٪) است.

از نظر نوبت چاپ، قلمرو تاریخ و جغرافیا (۶۲٪) بیشترین و علوم طبیعی و ریاضی (۴۲٪) کمترین سهم را از آن خود کرده اند. بیشترین سهم کتاب های تجدید چاپ در علوم طبیعی و ریاضی و کودک و نوجوان با ۵۸٪ است.

از نظر محل نشر به جز دین در تمام موضوع ها، بیشتر از ۸۰٪ کتاب ها در تهران منتشر شده اند و تنها در موضوع دین سهم ناشران شهرستانی با ۵۲٪ بیشتر از ناشران تهرانی است.

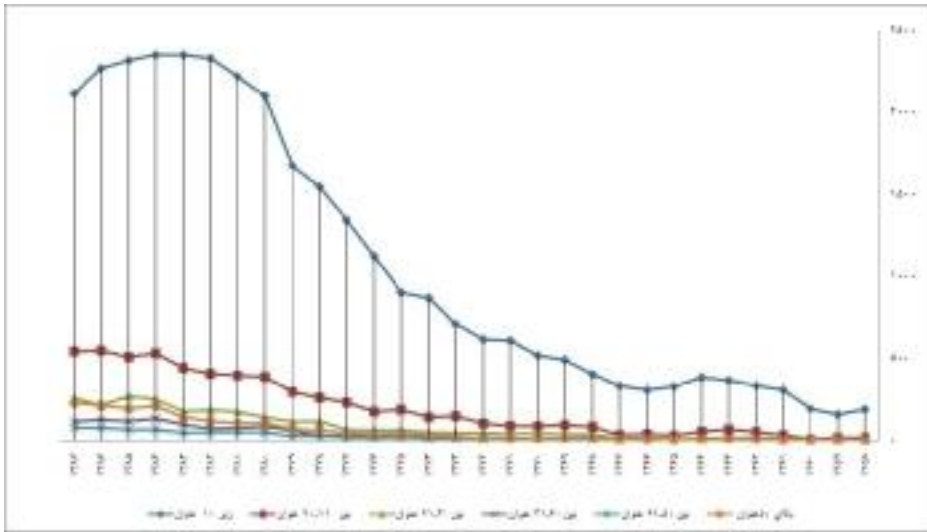
- وضعیت مشارکت ناشران تهرانی و شهرستانی در انتشار کتاب در سال های مورد پژوهش
تعداد ناشرانی که کتاب منتشر کرده اند از ۲۰۶ مورد در سال ۱۳۵۸ به ۳۳۲۷ مورد در سال ۱۳۸۷
رسیده است و تعداد ناشرانی که کتاب منتشر کرده اند، رشد تقریبی ۱۰ درصدی را در میان سال های ۱۳۵۸
تا ۱۳۸۷ تجربه کرده است.

شکل ۱. نمودار توزیع فراوانی ناشرانی که میان سال های ۱۳۵۸-۱۳۸۷ کتاب منتشر کرده اند
(به تفکیک کل ناشران، ناشران تهران و شهرستان)

از تعداد کل ناشران در جمع به طوری تقریبی ۷۵٪ ناشران در تهران و تنها ۲۵٪ در دیگر شهرستانهای
کشور فعال بوده اند.

تعداد ناشران جز در سال های ۱۳۵۹، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶ و سال های ۱۳۸۵، ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ که کاهش
داشته، همواره روند رو به رشدی را سپری کرده است. بیشترین میزان رشد سالانه در سال ۱۳۶۱ با ۷۲٪
می باشد.

شکل ۲. نمودار توزیع فروانی تعداد ناشران فعال در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۸۷ به تفکیک میزان فعالیت

در سال‌های مورد مطالعه در جمع تعداد ۷۲/۷٪ ناشران کمتر از ۱۰ عنوان، ۱۳/۷٪ میان ۱۱ تا ۲۰ عنوان، ۵/۶٪ میان ۲۱ تا ۳۰ عنوان، ۲/۶٪ میان ۳۱ تا ۴۰ عنوان، ۱/۵٪ میان ۴۱ تا ۵۰ عنوان و تنها ۰/۴٪ بالای ۵۰ عنوان کتاب در سال منتشر کرده اند. بیشترین تعداد ناشران، سالانه کمتر از ۱۰ عنوان کتاب و کمترین تعداد میان ۴۱ تا ۵۰ عنوان کتاب منتشر کرده اند.

در ۵ سال آخر دوره مورد بررسی تعداد ناشرانی که بیشتر از ۵۰ عنوان کتاب منتشر کرده اند به بیش از ۵٪ (بالاترین اندازه) رسیده است و همچنین درصد ناشرانی که زیر ۱۰ عنوان کتاب منتشر کرده اند به پایین‌ترین اندازه خود رسیده است.

آزمون فرضیه‌ها

فرضیه یک: میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه وجود دارد.

جدول ۴. ضریب همبستگی و شاخص‌های آماری متوسط قیمت کتاب و شمارگان کل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تعداد
میزان متوسط قیمت کتاب	۱۶۵۰۵/۵	۹۳۸۰/۹	۲۵۷,۹۴۲
شمارگان کل	۱۵۱۸۹۹۳۱/۴	۷۰۳۴۴۱۳۰/۵	۲۵۸۱۸۱۵۳۱۴
$r_{xy}=0/93$ $p< 0/01$			

بر پایه داده‌های جدول ۴، با استفاده از ماتریس همبستگی ($r_{xy}=0/93$) در سطح معنی دار ($P<0/01$)، نشان می‌دهد میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه معنی‌داری وجود دارد. بنابراین، با اطمینان ۹۹٪ فرض نخست، "میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) رابطه وجود دارد" تایید می‌شود. با در نظر گرفتن رابطه قوی و مستقیم ($v=0/86$)، نتیجه گرفته می‌شود که با افزایش متوسط قیمت کتاب در هر سال، میزان عرضه کتاب در هر سال نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه دو: میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال رابطه وجود دارد.

جدول ۵. ضریب همبستگی و شاخص‌های آماری تعداد ناشران و شمارگان کل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تعداد
تعداد ناشران	۲۴۷۷/۴	۱۰۸۷/۳	۴۳۴۰۶
شمارگان کل	۱۵۱۸۹۹۶۳۱/۴	۷۰۳۴۴۱۳۰/۵	۲۵۸۱۸۱۵۳۱۴
$r_{xy}=0/983$ $p< 0/01$			

با استفاده از داده‌های جدول ۵، و ماتریس همبستگی ($r_{xy}=0/983$) در سطح معنی دار ($P<0/01$)، نشان می‌دهد میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) در هر سال رابطه معنی‌داری وجود دارد. بنابراین، با اطمینان ۹۹٪ فرض دوم "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال رابطه وجود دارد" تایید می‌شود. با در نظر گرفتن رابطه قوی و مستقیم ($v=0/97$)، نتیجه گرفته می‌شود که با بیشتر شدن تعداد ناشران در هر سال، میزان عرضه کتاب در هر سال نیز افزایش یافته است.

بحث و نتیجه‌گیری

در جمع تعداد ۵۶۰۳۳۹ عنوان کتاب در طول دوره مورد بررسی عرضه شده است که رشد پیوسته آن را می‌توان با انتشار ۱۸۶۳ عنوان در سال ۱۳۵۸ و افزایش آن به ۵۶۸۹۳ عنوان در سال ۱۳۸۷ دنبال کرد. از نظر تعداد عنوان در جمع رشد نسبی (میانگین ۱۵/۸) را شاهد هستیم. مهدیانی و مرتضوی (۱۳۸۲) و مهدی‌زاده (۱۳۸۲) به نتیجه‌های مشابهی در پیوند با رشد تعداد عنوان‌ها در دوره مورد بررسی خود رسیدند. در جمع تعداد ۲۵۸۱۸۱۵۳۱۴ نسخه کتاب در دوره مورد بررسی، منتشر شده است. شمارگان کل، به جز در برخی سال‌ها همواره رشد داشته است.

^۱. ضریب تعیین

در سال‌های آغازین پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به از بین رفتن اختناق و سانسور حاکم بر قلمرو نشر در مقایسه با قبل از انقلاب، تاسیس مرکزهای دولتی نشر، افزایش چاپخانه‌ها و ناشران و ورود دستگاه‌های جدید چاپ و حروف چینی و افزایش تعداد جوانان کتابخوان، نشر کتاب تحول زیادی را شاهد بود. ولی این وضعیت دیری نپایید و با آغاز جنگ، تحریم و رکود اقتصادی دهه نخست انقلاب، افزایش هزینه‌های دولتی، محدود شدن منابع انرژی، نرخ بالای تورم و ضرورت مدیریت یک اقتصاد جنگی، گرانی فزاینده و سرسام‌آور ماده‌های خام تولید کتاب و به‌ویژه کاغذ، مشکل‌های اقتصادی مردم و کاهش سرمایه‌گذاری در قلمرو نشر، میزان انتشار کتاب در اواسط دهه ۶۰ (۶۳ تا ۶۷) در کشور کاهش یافت. افزون بر موردی که مطرح شد، به مرور با فاصله گرفتن از انقلاب، تب و تاب جامعه فروکش کرد و گروهی از جوانان و مردم که بسته به ایام انقلاب کتاب‌خوان شده بودند کم کم از کتاب فاصله گرفتند.

در سال‌های پایانی دهه ۶۰ به‌ویژه با آغاز نخستین برنامه پنج ساله توسعه اقتصادی (۱۳۶۸-۷۲) در پی گذر نسبی از شرایط بحرانی، پایان جنگ، برطرف شدن برخی از تحریم‌های بین‌المللی، سامان یافتن نسبی وضعیت اقتصادی و تجاری و برقراری رابطه بازرگانی و اقتصادی با تعدادی از کشورهای توسعه یافته، اقتصاد ایران وارد مرحله‌ای تازه شد. در این مرحله، اقتصاد کشور توانست در چارچوب برنامه‌های توسعه گام به گام به عدم تعادل به‌وجود آمده در بخش‌های گوناگون را برطرف کند و در مسیر توسعه قرار گیرد. بنابراین، در دهه هفتاد، کشور وضعیت عادی یافت، جز دو سال نخست آن که تعداد عنوان‌های عرضه شده کاهش یافت، در دیگر سال‌ها، تعداد عنوان‌ها افزایش داشت. سیاست‌های دولت و ارائه وام‌های ارزان قیمت، وام اجاره ملک به شرط تملیک و نیز سیاست‌های ثابت دولت در امر کتاب در این دوره، اقدام‌های کارآمدی برای بهبود وضعیت نشر بود.

مطالعه تعداد عنوان‌ها، شمارگان کل و شمارگان متوسط کتاب‌های منتشر شده نشان می‌دهد هر چند تعداد عنوان‌ها و شمارگان کل در طول دوره مورد بررسی افزایش یافته، ولی میانگین شمارگان همواره روند کاهنده (متوسط ۲/۸- در طول ۳۰ سال) داشته است.

با وجود افزایش تعداد عنوان‌ها، به ویژه چاپ نخست در دوره مورد بررسی، میانگین شمارگان کتاب‌های عرضه شده کاهش داشته است. نوع پشتیبانی‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و خرید کتاب‌های چاپ نخست در کاهش شمارگان و افزایش تعداد عنوان‌ها بی اثر نبوده است. در همین راستا، کیاسی (۱۳۸۲) در پژوهشی به نتیجه مشابهی رسید و افزایش تعداد عنوان‌ها و کاهش شمارگان را نتیجه

سیاست‌های نادرست وزارت فرهنگ و ارشاد در افزایش خرید تازه‌های کتاب عنوان کرد. او با مقایسه رشد تعداد عنوانها و شمارگان در دوره مورد نظر، رکود شمارگان نسبت به افزایش تعداد عناوین را مورد تاکید قرار داد. این مسئله افزون بر آن که نشان از تمایل ناشران در ارائه تعداد عنوانهای بیشتر و کاهش شمارگان دارد، تاثیر سیاست‌های حمایتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در زمینه نشر کتاب را نیز نشان می‌دهد.

قیمت متوسط هر عنوان از ۱۱۶ ریال در سال ۱۳۵۸ به ۳۳۷۱۷ ریال در سال ۱۳۸۷ رسیده است. رشد قیمت، به تقریب در تمام سال‌های سیر صعودی داشته باشد. این یافته تاکید است بر یافته‌های حاجی شیرازی (۱۳۷۲) که در مورد کتاب‌های پزشکی انجام داده و مشخص کرد میانگین قیمت کتاب‌ها در هر سال نسبت به سال قبل افزایش نشان داده است.

هر چند با افزایش و کاهش قیمت متوسط در برخی از سال‌ها شاهد افزایش یا کاهش کتاب‌های عرضه شده (شمارگان) هستیم ولی در جمع بررسی پیوند میان قیمت متوسط و شمارگان نشان می‌دهد با افزایش قیمت متوسط میزان کتاب‌های عرضه شده نیز افزایش یافته است و قانون عرضه در قلمرو کتاب نیز صدق می‌کند. نتیجه آزمون فرضیه نخست، "میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) پیوند وجود دارد"، نیز نشان داد میان میزان متوسط قیمت کتاب و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) پیوند معنی‌داری وجود دارد و با افزایش متوسط قیمت کتاب در هر سال، میزان عرضه کتاب در همان سال نیز افزایش می‌یابد.

قیمت کل کتاب‌های منتشر شده از ۱۰۶ میلیون ریال در سال ۱۳۵۸ به ۴۷۳۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ رسیده و به‌طور متوسط ۸۴٪ رشد برخوردار بود است. یکی از مهم‌ترین دلایل‌های افزایش قیمت کتاب در سال‌های بعد از انقلاب، نواسانات زیاد مواد و مصالح تولید کتاب به‌ویژه کاغذ بوده است، به‌طوری‌که افزایش قیمت کاغذ در دهه ۶۰ بیشترین تاثیر را بر افزایش قیمت کتاب داشته است.

در زمینه تولید کتاب بر پایه تالیف یا ترجمه، یافته‌ها نشان می‌دهد که اختلاف زیادی میان اندازه کتاب‌های تالیف و ترجمه وجود دارد. به‌طور میانگین تنها ۲۳٪ از همه کتاب‌های منتشر شده را کتاب‌های ترجمه (و ۷۷٪ کتاب‌های تالیف) تشکیل می‌دهد. یافته‌های مطالعه شوشه‌ریز (۱۳۶۶)، نظربلند (۱۳۸۴)، مهدیزاده (۱۳۸۲) نیز این یافته را تایید می‌کند.

این یافته هم می‌تواند نشان از میزان توجه ناشران به کتاب‌های تالیفی در ایران است و هم نشان‌دهنده تمایل ناشران در هم سویی با پشتیبانی‌های دولتی است. چرا که دولت بیشتر کتاب‌های تالیفی را خریداری کرده و در اختیار کتابخانه‌ها قرار می‌دهد.

در زمینه جمع عنوانهای منتشر شده در دوره مورد بررسی، یافته‌ها نشان می‌دهد ۵۱٪ کتاب‌های چاپ نخست و تنها ۴۹٪ کتاب‌های چاپ مجدد است. شوشه‌ریز (۱۳۷۶)، نظربلند (۱۳۸۴)، مهدیزاده (۱۳۸۲)، کیاسی (۱۳۸۲) و تجدد در خصوص وضعیت چاپ نخست و مجدد به نتیجه‌های مشابهی رسیدند. با توجه به شمارگان متوسط کتاب‌های ایران (۳۹۴۳ نسخه)، و همچنین مدت زمانی که صرف فروش کتاب می‌شود، چاپ‌های مجدد کتاب‌هاست که می‌تواند نشر ایران را زنده نگه دارد، به رشد نشر کمک کند و در واقع به ناشران در بقایشان کمک کند. در حالی که تنها ۴۹٪ به مرحله تجدیدچاپ می‌رسند و از این درصد تعداد اندکی فرصت چاپ‌های بیش از ۲ مورد را پیدا می‌کنند و پایین‌بودن تیراژ و چاپ‌های گوناگون کتاب‌های منتشر شده از معضلات اصلی اقتصاد نشر در ایران است.

درصد کمی از کتاب‌ها در دوره مورد بررسی در شهرستان‌های کشور منتشر شده است و به تقریب ۷۷٪ کتاب‌ها در تهران منتشر گردیده که نشان از تمرکز نشر در تهران دارد. کیاسی (۱۳۸۲)، شوشه‌ریز (۱۳۷۶)، نظربلند (۱۳۸۴)، تجدد (۱۳۸۲) و صبحی (۱۳۸۱) به نتیجه‌های مشابهی از نظر تمرکز نشر در تهران رسیدند.

تنها در موضوع دین، سهم کتاب‌های منتشر شده در تهران کمتر از دیگر استان‌ها بود. یکی از مهم‌ترین دلایل‌های بیشتر بودن سهم شهرستان‌ها نسبت به تهران در تولید کتاب‌های موضوع دین، استقرار درصد بیشتر ناشران مذهبی در دو شهر مذهبی قم و مشهد می‌باشد.

از نظر میزان سهم موضوع‌های گوناگون از جمع کتاب‌های منتشر شده، قلمرو دین در رتبه نخست قرار دارد و پس از آن کودک و نوجوان و ادبیات در رتبه‌های بعدی قرار دارند و کمترین سهم را کتاب‌های منتشر شده در قلمروهای کلیات و هنر بوده است. مکی‌زاده و طاهرزاده (۱۳۸۰)، صبحی (۱۳۸۱)، مهدیزاده (۱۳۸۲) و عبادالله‌عموقین و موسوی (۱۳۸۳)، نظربلند (۱۳۸۴)، مهدیانی و مرتضوی (۱۳۸۲) و شمسی (۱۳۸۸) به نتیجه‌های مشابهی رسیدند. چاکاوا (Chakava, 1996) نیز با بررسی نشر کنیا مشخص کرد که دین بیشترین و کلیات کمترین میزان کتاب‌ها را داشته است.

تمایل دولت و نهادهای دولتی در خرید کتاب‌های مذهبی و همچنین کودک و نوجوان (برای ارسال این کتاب‌های به کتابخانه‌ها، مدارس و موسسات تابعه) در گرایش ناشران به تولید اثرهای مذهبی و قلمرو

کودک و نوجوان بی‌تاثیر نبوده است به طوری که در موردهایی کتابسازی در این قلمروها هم به میزان زیادی دیده می‌شود. کیاسی (۱۳۸۲) در پژوهشی به نتیجه‌های مشابهی رسید. او می‌نویسد سیاست‌های خرید وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بیشتر حول محور خاصی است و کمتر به دیگر موضوع‌ها و به‌ویژه نیازهای خوانندگان کتاب توجه می‌شود. از دید این وزارتخانه و دیگر نهادهای دولتی، خرید کتاب‌های دینی، همچنین کتاب‌هایی در قلمرو کودکان و نوجوانان در اولویت قرار دارد، و اگر دیگر قلمروهای موضوعی هم در معرض توجه این وزارتخانه بود، فعالیت ناشران در دیگر قلمروها هم بیشتر می‌شد.

تعداد ناشرانی که کتاب منتشر کرده‌اند، رشد تقریبی ۱۰ درصدی را در سال‌های ۱۳۵۸ الی ۱۳۸۷ تجربه کرده است. از تعداد ناشران به‌طور تقریبی ۷۵٪ در تهران و تنها ۲۵٪ در دیگر شهرستانهای کشور فعال بوده‌اند. در جمع ۸۶٪ ناشران زیر ۲۰ عنوان در سال منتشر کرده‌اند. بالابودن میزان ناشرانی غیرحرفه‌ای نشان می‌دهد بسیاری از حمایت‌های دولتی که بیشتر در قالب پشتیبانی‌های مستقیم از جمله وام، کاغذ و فیلم و زینگ یارآنها، خرید کتاب و مانند آن در ۳۰ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی انجام گرفته در اختیار ناشران ضعیف قرار گذاشته شده که به تقویت و حرفه‌ای شدن صنعت نشر نینجامیده است. آذرننگ (۱۳۷۹) با مطالعه وضعیت کسب و کار ناشران به این نتیجه رسید که تنها ناشری می‌تواند از راه نشر کتاب گذران کند که حداقل ۲۴ عنوان کتاب در سال منتشر کند. این مسئله و این که ۸۶٪ ناشران ایران، زیر ۲۰ عنوان کتاب منتشر می‌کنند، نشان می‌دهد بیشتر ناشران کشور ناشران حرفه‌ای نیستند، و بیشتر از این که از راه نشر کتاب در پی گذراندن زندگی باشند، نشر را شغل دوم و یا سوم خود می‌دانند و یا چشم طمع به یارانه‌های دولتی دوخته‌اند.

در این زمینه کیاسی (۱۳۸۲) به نتیجه‌های مشابهی رسید و بیان کرد "تاثیر سیاست‌های حمایتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر وضعیت نشر کتاب نتیجه مطلوبی نداشته است و باعث افزایش بی‌رویه تعداد ناشرانی شده است که با عنایت به برخورداری از تسهیلات دولتی پا به عرصه نشر گذاشته‌اند. این امر باعث جهش فزاینده تعداد آنان و همچنین میانگین کم تولیدات ناشران شده است. مطالعه حسنی (۱۳۷۸) و حاجی‌زاده (۱۳۸۰) نیز نشان می‌دهد هر ساله بر تعداد ناشران افزوده شده ولی، از فعالیت آنها کاسته شده است.

همانگونه که اشاره شد، حرفه نشر، شغل اصلی بسیار از ناشران نیست و در واقع شغل دوم و یا سوم بسیاری از آنها می‌باشد. این مسئله خود مانعی بسیار بزرگی بر سر راه حرفه‌ای شدن صنعت نشر به شمار می‌آید و پشتیبانی‌های دولتی در شکل‌گیری این گروه از ناشران که در پی استفاده از امکانات و یارانه‌های

دولتی هستند، بی‌تاثیر نبوده است. زندرضوی و اخلاص‌پور (۱۳۷۵) در پژوهشی بر روی ناشران شهر کرمان نشان داد از هشت ناشر، فعالیت نشر، تنها شغل اصلی یک ناشر می‌باشد. عبادالله عموقین و موسوی (۱۳۸۳) مشخص کردند که نشر شغل دوم ۴۲٪ ناشران استان اردبیل بوده است.

وضعیت ۵ سال آخر از نظر تعداد عنوانهای منتشر شده نشان می‌دهد سیاست‌های اعمال شده مانند حذف یارانه‌های مستقیم کاغذ و فیلم و زینگ یارانهای به ناشران و تغییر جهت یارانه‌ها به سمت مصرف‌کنندگان در ۵ سال آخر، تا اندازه‌ای در حرفه‌ای شدن صنعت نشر اثرگذار بوده است.

تمرکز امکانات لیتوگرافی، چاپ، صحافی و توزیع در تهران و قم باعث شده است بیشتر ناشران در تهران و درصد زیادی در قم متمرکز شوند و نویسندگان شهرستانی در بیشتر مواقع اثرهای خویش را به ناشران مستقر در تهران منتشر نمایند و یا ناشران اثرهای خود را در قم و یا تهران چاپ و تولید کنند. همین مسئله روزبه روز بر ضعیف شدن ناشران شهرستانی (به سخنی محلی) دامن می‌زند. شوشهریز (۱۳۷۶) در پژوهشی نتیجه گرفت ۹۴/۳۶٪ ناشران قلمرو هنر در سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۵ در تهران مستقر هستند. زند رضوی و اخلاص‌پور (۱۳۷۵) باور داشتند آماده‌سازی و چاپ بیشتر کتاب‌های کرمان در تهران انجام می‌شود و از دیدگاه مؤمنی مدادی (۱۳۶۶) تمرکز نشر در تهران سبب نامتعادل شدن انتشارات در کشور شده است.

یکی از نتیجه‌های مورد توجه پژوهش حاضر، بررسی پیوند میان میزان تولیدکنندگان (ناشران) و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) می‌باشد که در قالب فرضیه دوم تعریف شده بود. آزمون فرضیه دوم "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) هر سال رابطه وجود دارد" نشان داد که "میان تعداد ناشران فعال و میزان عرضه کتاب (شمارگان کل) در هر سال رابطه معنی‌داری وجود دارد". بنابراین، نتیجه گرفته می‌شود که با بیشتر شدن تعداد ناشران در هر سال، میزان عرضه کتاب در همان سال نیز افزایش یافته است.

پیشنهاد‌های کاربردی پژوهش

۱. نشر کتاب‌های کلیات در طول دوره مورد بررسی همواره از سهم بسیار کمی برخوردار بوده است. در حالی که کتاب‌های این قلمرو مانند دایره‌المعارف‌ها، فرهنگ‌ها و جز آن (منابع مرجع) جزو منابع اصلی اطلاعاتی و در خدمت پژوهش و گسترش دانش هستند. اختصاص بخشی از یارانه‌های دولتی به تولید چنین اثرهایی و همچنین فعالیت ناشران دولتی در این قلمرو می‌تواند به گسترش آنها کمک فراوانی کند.

۲. شمارگان کتاب‌های منتشرشده و همچنین سهم کتاب‌های چاپ مجدد، به نسبت پایین است. سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی دولت در راستای توسعه چاپ‌های گوناگون از طریق توجه به آنها در خریدهای دولتی، برگزاری جشنواره‌های ویژه کتاب‌های با چاپ‌های زیاد و جز آن به افزایش و گسترش سرمایه در گردش نشر کمک فراوانی می‌کند.
۳. افزون بر کم‌خوان بودن مردم کشورمان، یکی از دلایل‌های پایین بودن شمارگان، به احتمال، کوچک بودن گستره جغرافیای رواج زبان فارسی است. با توجه به پیوندهای فرهنگی ایران با کشورهای همسایه، به ویژه افغانستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه، آذربایجان و عراق باید برنامه‌هایی برای گسترش بازار کتاب‌های ایران به دیگر کشورها از سوی دولت و اتحادیه‌های صنفی اندیشیده شود. این مسئله باید در برنامه‌های حمایتی دولت مورد توجه قرار گیرد.
۴. توجه ویژه به موضوع‌های خاص، برای نمونه کتاب‌های مذهبی و کودک و نوجوان در حمایت‌های دولتی به شکل‌گیری نوعی تولید بر پایه تقاضای دولتی انجامیده و در توسعه کتاب‌سازی بسیار اثرگذار بوده است. دولت باید حمایت‌های خویش را بر پایه نیازهای گروه‌های گوناگون جامعه و کل کشور پیش‌بینی کند تا کتاب‌های خریداری و ارسال شده به کتابخانه‌ها مورد استفاده مردم قرار گیرد و همچنین در گسترش نشر اثرگذار باشد.
۵. بسیاری از پدیدآوران شهرستانی کتاب‌های خویش را در تهران منتشر می‌کنند و تمایل دارند کتاب‌هایشان از سوی ناشران تهرانی منتشر و از طریق پخش‌کننده‌های تهرانی پخش شود. همین مسئله به عدم توجه آنها به اولویت‌ها و نیازهای بومی هر منطقه انجامیده است. از این رو، نویسندگان تلاش می‌کنند برای امکان‌اتشار اثرهای خود در تهران، به خواست‌ها و تمایل‌های ناشران تهرانی توجه کنند. گسترش امکانات چاپ و نشر در شهرستان‌ها و پشتیبانی از توزیع کتاب‌های این ناشران می‌تواند در تمرکززدایی نشر کتاب و گسترش نشر محلی کمک شایان توجهی داشته باشد.
۶. یکی از مهم‌ترین مشکل‌های نشر عدم امکان توزیع تولیدات ناشران در مقیاسی گسترده و در سراسر کشور است. اگر دولت به شکل‌گیری شبکه سراسری توزیع دستاوردهای نشر، به ویژه اثرهای تولید شده در شهرستان‌های گوناگون کشور کمک کند به ایجاد یک زیرساخت بنیانی کمک کرده است و ناشران و به ویژه ناشران شهرستانی بدون دغدغه محصول‌های فکری منطقه فعالیت خویش را تولید و در اختیار مراکز نشر قرار دهند؛ و این خود گامی بسیار مهم در راستای تقویت نشر می‌باشد.

۷. تمرکز کاری دست اندرکاران نشر به تولید کتاب به عنوان شغل اصلی تاثیر مثبتی در موفقیت ناشران دارد و بیشتر ناشرانی که شغل نخست آنها نشر کتاب است از وضعیت مناسب‌تری نسبت به ناشرانی که شغل دوم و یا سوم آنها نشر می‌باشد، دارند. دولت می‌تواند با ایجاد تسهیلاتی در بخش بیمه‌ها و خدمات اجتماعی، ارائه برخی تسهیلات و وضع قوانین به علاقمندی بیشتر ناشران برای فعالیت تمام وقت در قلمرو نشر کمک کند.

۸. یکی از مشکل‌های بنیانی موجود در خرید کتاب از سوی نهادهای دولتی مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، شهرداری، ستاد عالی کانون‌های فرهنگی - هنری مساجد، آموزش و پرورش و مانند آن که برای کتابخانه‌های عمومی خریداری می‌کنند، عدم همخوانی میان کتاب‌های خریداری شده و نیازها و تمایل‌های جامعه است. بهتر است نگاه تنها ارزشی در خرید کتاب‌ها کاهش یابد و میان نیازها و خواسته‌های جامعه و کتاب‌های خریداری شده همخوانی ایجاد شود. این مسئله به اقبال بیشتر مردم و تاثیر مثبت بر گرایش آنها به کتابخوانی و مراجعه به کتابخانه انجامیده و در صنعت نشر تاثیر مثبت خواهد داشت.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

۱. مطالعه تطبیقی موضوع کتاب‌های منتشر شده در استان‌های گوناگون کشور؛
۲. مطالعه مانع‌ها و مشکل‌های نشر محلی از دیدگاه ناشران؛
۳. بررسی پیوند میان موضوع‌های کتاب‌های خریداری شده از سوی نهادهای دولتی و تاثیر آن بر پراکندگی موضوعی کتاب‌های منتشر شده.

کتابنامه

- آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۷۸). شمه‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب. تهران: کتابدار.
- آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۷۹). از علت‌های سبک‌مایگی در نشر کتاب (رابطه میان الگوی نشر و سیاست‌های حمایتی). جهان کتاب، ۵ (۲۳-۲۴)، ۱۰-۱۴.
- آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۸۰). چون و چرایی در باب سیاستهای نشر کتاب. تهران: کتابدار
- اوصیا، فاطمه (۱۳۸۴). بررسی نشر و توزیع کتاب در استان مازندران در سال های ۱۳۷۸-۱۳۸۲. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد، ۱۳۸۴).
- تجدد، نسترن (۱۳۸۴). دیدگاه ناشران درباره ثبات سیاسی و اقتصادی حاکم در نشر کتاب طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۳. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴).
- حاجی شیزری، زهرا (۱۳۷۲). بررسی وضعیت کتاب های منتشر شده فارسی در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه ریزی پنج ساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۲-۱۳۶۸) در ایران. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۲).
- حاجی زاده، زیبا (۱۳۸۰). بررسی وضعیت وسایل نشر کتاب در استان آذربایجان غربی طی سالهای ۱۳۷۲-۱۳۷۸. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۰).
- حسینی، محمدرضا (۱۳۷۸). بررسی وضعیت نشر کتاب در استان خراسان (۱۳۷۳-۱۳۷۷) و ترسیم وضعیت مطلوب. (پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۷۸).
- خرمشاهی، بهاء‌الدین، و مرادی، نورالله (۱۳۵۴). نشر کتاب در ایران. خبرنامه انجمن کتابداران ایران، ۸.
- رضایی، محسن، تنکابنی، علی، و رشیدی، شهریار (۱۳۸۰). بررسی و شناسایی سیستم‌های توزیع کتاب در تهران و پیشنهاد سیستم کارآمد توزیع کتاب. (پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی، سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۸۰).

رنجبری، محمد (۱۳۸۰). بررسی وضعیت کتاب‌های منتشر شده در ایران از سال ۱۳۵۷ تا آخر اسفند ۱۳۷۸. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت امور فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۰).

زندرضوی، سیامک، و اخلاص‌پور، رویا (۱۳۷۵). بررسی وضعیت چاپ و نشر کتاب در کرمان (۱۳۷۴-۱۳۷۰). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، استان کرمان.

شکوری، فرزانه (۱۳۷۸). مطالعه تطبیقی میان برآورد و تحقق اجرایی نشر کتاب در برنامه توسعه. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۸).

شمسی، اشرف (۱۳۸۸). بررسی وضعیت نشر کتاب در استان قم بین سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۶. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان، ۱۳۸۸).

شوشهریز، صدیقه (۱۳۷۶). بررسی وضعیت کتاب‌های منتشر شده در زمینه هنر در فاصله سال‌های ۱۳۷۴ تا پایان ۱۳۷۵. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۶).

صبحی، مریم (۱۳۸۱). بررسی نقش ناشران مستقر در تهران در توسعه و پیشرفت فرهنگی کشور سال‌های (۱۳۷۰-۱۳۷۹). (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۱).

علی بابایی درمنی، آذر (۱۳۸۵). وضعیت نشر استان مرکزی پس از انقلاب اسلامی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۵).

علیادونقی، بابک (۱۳۸۰). بررسی وضعیت نشر در استان آذربایجان شرقی. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۰).

عمادالله‌عموقین، جعفر، و موسوی، رئوف (۱۳۸۳). بررسی وضعیت نشر در استان اردبیل بین سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۲. اردبیل: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان اردبیل.

کیاسی (۱۳۸۲). بررسی وضعیت نشر کتاب در استان تهران طی سال‌های (۱۳۷۸-۱۳۸۰) و ترسیم وضعیت مطلوب. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت امور فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و

تحقیقات، ۱۳۸۲).

مرادی، نورالله (۱۳۵۰). بررسی کتاب‌های ده سال اخیر. *خبرنامه انجمن کتابداران ایران*، ۴.

مکی‌زاده، فاطمه، و طاهرزاده، نادر (۱۳۸۰). بررسی وضعیت نشر کتاب در استان یزد (۱۳۷۰ تا ۱۳۷۹).

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای پژوهشی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، استان یزد.

مهدیانی، علیرضا، و مرتضوی، حسن (۱۳۸۲). سیمای نشر کتاب در ایران طی دو دهه اخیر. *رهیافت*، ۳۱،

۲۴-۳۱.

مهدیزاده (۱۳۸۲). ارزیابی و بررسی تجربی تاثیر عوامل اجتماعی - محیطی موثر بر میزان تولید کتاب در

ایران (دهه هفتاد). تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت امور فرهنگی، مرکز مطالعات و

تحقیقات فرهنگی.

مومنی مدادی، فرزانه (۱۳۶۶). بررسی و مقایسه انتشار کتاب در ایران در سال‌های ۵۶-۱۳۵۴ و ۶۶-۱۳۶۰.

(پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه

تهران، ۱۳۶۶).

نظربلند، آزاده (۱۳۸۴). بررسی تطبیقی وضعیت نشر کتاب در ایران طی برنامه‌های دوم و سوم توسعه

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۳-۱۳۸۲). (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی،

واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۴).

نقدی، پرستو (۱۳۸۷). بررسی وضعیت چاپ و نشر کتاب کتاب‌های علوم پزشکی فارسی از دیدگاه

ناشران. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی، دانشکده

مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، ۱۳۸۷).

Chakava, H. (1996). *Kenya Publishing: independence and dependence*. Retrieved March 2, 2011 from <http://www.bc.edu/bcrg/avp/soe/cihe/publications/pub-pdf/chakava.pdf>

Ozturk, S. A., Sevim, N., & Eroglu, E. (2006). Leisure book reading and purchasing: an analysis of Turkish consumers. *International Journal of Consumer Studies*, 30(4), 378-388. doi: 10.1111/j.1470-6431.2006.00519.x.

Taole, N. (2002). *The book chain in Lesotho*. Retrieved March 2, 2011 from http://www.Inasp.infopubs/book_chain/profiles/Lesotho.html.